

Periodika-tudomány, periodika-kutatás

Az angolszász paradigma*

TÖRÖK Zsuzsa

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, tudományos főmunkatárs
ORCID 0000-0002-3275-6342

Periodical Studies: The Anglophone Paradigm

Abstract | With major digitization projects and the publication of a number of important monographs and edited volumes on newspapers and magazines, periodical studies has emerged as an important area of research in recent decades. This paper provides an overview of the development of Victorian periodical studies from the 1960s and the rise of Modernist periodical studies in the 2000s. In the context of discipline formation, this study highlights how and why the field of periodical studies evolved, and introduces scholarly and professional organizations as well as dedicated journals and web resources that support this kind of research. In addition, the paper aims to give an insight into the diverse theoretical and methodological approaches employed in current periodical scholarship. Finally, it provides an overall review of the ongoing discussion about the opportunities and challenges of large scale digitization, and it foregrounds a few examples of current issues and trends in periodical studies. While this article introduces the newly developing discipline of periodical studies to the Hungarian scholarly community, it also considers the possibilities that are available for the Hungarian scholarship to successfully relate to the international trends of periodical research.

Keywords | periodical studies, periodical research, periodicals, Victorianism, Modernism

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A viktoriánus írók, férfiak és nők, „nagyhalak és irodalmi csellék”, kivétel nélkül az időszakai sajtó tengerében éltek és dolgoztak.¹ Az angolszász periodika-kutatás nagyasszonya,² Margaret Beetham organikus metaforákba bújtatott megállapítása a 19. századi magyar írókra is fenntartás nélkül érvényes. S több olyan hazai irodalomtörténész neve is említendő lenne itt Beethamé mellett, akik az időszakai kiadványok felbecsülhetetlen jelentőségét hangsúlyozzák a 19. századi irodalom produkciójának, diszszeminációjának és használatának árnyalt megközelítése és megértése érdekében. Mivel azonban ez az írás a periodika-kutatás angolszász paradigmáját kívánja bemutatni, találhatóbb választásnak tűnt Beetham szemléletes megállapításával indítani. A mondat ráadásul már önmagában is érzékelteti a *periodical studies* (periodika-tudomány)³ specifikumát, ugyanis a nyomtatott sajtó vizsgálatának egy olyan irányzatáról van szó, amely a viktoriánus és modernista irodalomtörténeti kutatásokból nőtt ki, de nem azért, hogy azok segédtudományként legitimálja magát, hanem hogy önálló, interdiszciplináris tudománnyá váljon. A periodika-kutatás, túllépve a hagyományos sajtótörténet tartalomismertetésen és adatvadászaton alapuló módszertanain, azokra a technológiai, intézményes, politikai és társadalmi-kulturális tényezőkre kíváncsi, amelyek szerepet játszanak az időszakai kiadványok létrehozásában, terjesztésében és fogyasztásában.⁴

A periodika-kutatás angolszász paradigmájának a hazai sajtótörténeti kutatások aktuális helyzetének azon kontextusában van különös relevanciája, melyet legutóbb Szajbély Mihály vázolt fel a *Magyar Könyvszemle* 2014. évi utolsó és 2015. évi első, sajtótörténeti érdekeltségű tematikus számaihoz írt bevezetőjében.⁵ Arról van ugyanis szó, hogy noha a diszciplína kutatásának hazai állapota az utóbbi években többször is képezte reflexió tárgyát (lásd az alább idézett kezdeményezéseket), szélesebb körű, elméleti-módszertani javaslatokat megfogalmazó szakmai érdeklődést nem váltott ki. A hallgatás oka a sajtótörténeti kutatások intézményi háttérének szinte teljes hiánya. A *Magyar Könyvszemle* tematikus számait összeállító MTA Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottságának Sajtótörténeti Munkabizottsága nem rendelkezik olyan pénzügyi háttérrel, hogy a sajtótörténeti kutatások folyamatosságát jól strukturált

1 Az eredeti szöveghely: „The periodical press was the sea in which all Victorian writers, men and women, big fish and literary minnows, lived and worked.” Margaret BEETHAM, „Periodical writing”, in *The Cambridge Companion to Victorian Women’s Writing*, ed. Linda H. PETERSON, 221–235 (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 221. DOI: 10.1017/CCO9781107587823.017.

2 Vagy Marysa Demoor megfogalmazásában a családi lapok kutatásának anyja („the mother of domestic magazine research”. Vö. Marysa DEMOOR, „Alexis Easley, Clare Gill, and Beth Rodgers, eds., *Women, Periodicals, and Print Culture in Britain, 1830s–1900s: The Victorian Period*”, *Victorian Periodicals Review* 53, no. 1 (2020): 165–167, 166. DOI: 10.1353/vpr.2020.0016.

3 A *periodical studies*, a hasonló összetétellel képzett angolszász irányzatok (cultural studies – kultúra-tudomány, communication and media studies – kommunikáció- és médiatudomány) magyarításával analóg módon fordítottam periodika-tudománynak; a periodika-kutatás fogalmát ennek szinonimájaként használom.

4 Vö. Chandrika KAUL, „Researching Empire and Periodicals”, in *Researching the Nineteenth-Century Periodical Press: Case Studies*, eds. Alexis EASLEY, Andrew KING and John MORTON, 175–191 (Routledge: London and New York, 2018), 175. DOI: 10.4324/9781315605616-13.

5 SZAJBÉLY Mihály, „Bevezető”, *Magyar Könyvszemle* 130 (2014): 413–414.

keretben biztosítsa; az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport 19. századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhelye Lipták Dorottya sajnálatos korai halálával megtorpant, jelenleg csupán három munkatársat számlál;⁶ a Bölcsészettudományi Kutatóközpontban 2012-ben alakult Médiatudományi Kutatócsoport tevékenysége 2015 után nem követhető (legalábbis a BTK honlapja nyomán), támogatottságuk vélhetően hároméves időkeretre korlátozódott.⁷ Mint azt már Lipták Dorottya 2011-ben megállapította, az egyetemi és főiskolai média- és kommunikációtudományi tanszékeken folyó oktatás újságírók és kommunikációs szakemberek képzésére összpontosít, az empirikus kommunikáció és médiakutatás mellett pedig a történeti kérdések háttérbe szorulnak.⁸ S valóban, ahogy Szajbély fogalmaz, a nagy akadémiai sajtótörténeti összefoglaló elkészült kötetének korábbi gazdája, az Irodalomtudományi Intézet kutatási palettájáról is eltűnt a rendszerváltás táján a sajtótörténet.

Pedig a magyar sajtó történetének 1985-ben félbeszakadt megírása után a 2000-es évek közepétől egyre sürgetőbben merült fel e vállalkozás folytatásának a lehetősége és szükségessége, másrészt a továbbvitel módszertanának korszerű kidolgozása. Nemcsak arról van ugyanis szó, hogy az 1705–1892 közötti periódust felölelő háromkötetes sajtótörténetnek⁹ hiányzik a 20. századi sajtó alakulását tárgyaló folytatása,¹⁰ és e hiányt célszerű lenne pótolni, hanem arról is, hogy az 1979–1985 között megjelent hagyományos, leíró, tartalomismertető sajtótörténet-írás metodológiáját is halaszthatatlanul szükségessé vált újragondolni. Kiindulásként ugyanakkor érdemes azt is leszögezni, hogy az akadémiai sajtótörténet kötetei révén rendelkezésre álló eredmények felbecsülhetetlenek a periodikák történeti vonatkozásai iránt érdeklődő, változó tudományterületek felől érkező kutatók számára. A magyar sajtó történetének három vaskos kötet, valamint az azt követő, főként Buzinkay Géza nevéhez köthető sajtótörténeti összefoglalók¹¹ értékes és hasznos, minden további kutatás kiindulópontjául szolgáló információkat tartalmaznak a periodikák történetéről és tartalmáról, a szerkesztők és kiadók életrajzáról, valamint a lapkiadás és szerkesztés társadalmi, jogi, gazdasá-

6 A munkacsoport jelenleg a könyv és a sajtó 19. századi történetén belül az 1820 és 1920 közötti időszak kultúr-, társadalom-, politika- és irodalomtörténeti vonatkozásaira koncentrál, különös tekintettel a nemzeti könyvtár gyűjteményeire. (Köszönöm Dede Franciska szíves tájékoztatását.) A munkacsoport honlapja az alábbi linken tekinthető meg: http://www.fragmenta.oszk.hu/xixcent_hu.htm, hozzáférés: 2022.04.14.

7 A kutatócsoport megalakulásáról a Bölcsészettudományi Kutatóközpont honlapja adott hírt: <https://abtk.hu/kutatasok/mediatudomanyi-es-mediatorteneti-kutatocsoport>, hozzáférés: 2022.04.14.

8 LIPTÁK Dorottya, „A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról: Paradigmaváltás – problémafeltárás – alapelvek – programok – feladatok”, *Magyar Tudomány* 172 (2011): 1121–1131, 1122.

9 SZABOLCSI Miklós, főszerk., KÓKAY György, szerk., *A magyar sajtó története I. 1705–1848* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979); SZABOLCSI Miklós, főszerk., KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla, szerk., *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985); SZABOLCSI Miklós, főszerk., KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla, szerk., *A magyar sajtó története II/2. 1867–1892* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985).

10 Vö. SZÉCHENYI Ágnes, „A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete – adósságlista és javaslat”, *Magyar Tudomány* 110 (2004): 1150–1163.

11 Ezek közül a legutóbbi összefoglaló munka: BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest: Wolters Kluwer, 2016).

gi, politikai feltételeiről. A főként leíró és tartalomelemző nagy narratíváktól bármely időszak sajtókultúrájának jobb megértése érdekében azonban szükséges volna az elmozdulás a problematizáló kérdések irányába. Ilyen szempontból lehetnek különösen inspiratívak az angolszász periodika-tudomány által nyújtott lehetőségek. Megértésük érdekében ugyanakkor előzetesen szükséges két alapvető tézis megfogalmazása. Először is az, hogy a periodika-tudomány olyan interdiszciplináris kutatási irányzat, amelynek sokkal több köze van az irodalomtörténethez, mint a magyar nyelvterületen is művelt hagyományos sajtótörténetnek. Tehát amennyiben „a sajtótörténet nem irodalomtörténet”,¹² a periodika-kutatás bizonyos értelemben, illetve részben irodalomtörténet is. (Ennek érdemi tárgyalására a későbbiekben kerül sor.) Másodszor pedig, a periodika-kutatás nem (csak) a hagyományos sajtótörténet nagy narratíváját kívánja más szempontok alapján újraírni. Kutatási témái (a periodika átfogó szempontján belül) és metodológiai önmaga számára is frusztrálóan sokfélék, diszciplináris fragmentáltságából adódó többfelé ágazó résznarratívákkal. Az angolszász periodika-tudományon belül ráadásul két tendencia különíthető el, a viktoriánus és a modernista periodika-kutatás. E két irányvonal egymástól elkülönülve, lényegi párbeszéd nélkül alakult ki, noha a posztdigitális érához köthető kutatási módszertanaik azonos problémákkal néznek szembe. A periodika-tudomány művelői épp ezért az utóbbi időben egyre nagyobb hangsúllyal sürgetik a viktoriánus és modernista periodika-kutatás közötti párbeszéd megteremtését. Tanulmányomban, bár említést teszek a modernista periodika-kutatásról is, különösen a periodika-tudomány diszciplináris helyzetének tárgyalásakor, a viktoriánus periodika-kutatás ismertetése nagyobb nyomatékkaal kapott helyet. A hangsúlyeltolódást nemcsak saját kutatási területem és kompetenciáim befolyásolták, hanem az a tény is, hogy az 1950–60-as években kezdődő viktoriánus periodika-kutatás a 2000-es években induló modernista vonulathoz képest régebbi hagyománnyal és szerteágazóbb kutatástörténettel rendelkezik.

Az alábbiakban tehát, amikor a hazai sajtótörténet-írás lehetőségeit és művelését az angolszász paradigma alapján vélem elgondolhatónak, sajtótörténet helyett mindvégig periodika-tudományról vagy periodika-kutatásról beszélek. A tanulmány célja az angolszász nyelvterületen *periodical studies*nek nevezett kutatási irányzat intézményi hátterének, diszciplináris helyzetének, elméleti és módszertani megfontolásainak, fő kutatási irányvonalainak bemutatása.¹³ Fő kérdésfelvetésem, hogy mit tanulhatunk az angolszász *periodical studies*től, milyen lehetőségeink vannak az alkalmazásra, és hogyan kapcsolódhatunk a periodika-kutatás nemzetközi trendjeihez.

Előzetesen szükséges még azt is előrebocsátani, hogy a korábban Szajbély Mihály, Gyáni Gábor és Lipták Dorottya által javasolt funkcionális és analitikus modellek, melyek a médiatörténet, a kommunikációtörténet, illetve a társadalomtörténet felől fogalmaztak meg javaslatokat a sajtótörténet-írás újragondolására, számos ponton érintkez-

12 Vö. SZAJBÉLY, „Bevezető”, 414.

13 A *periodical studies* átfogó ismertetéséhez angolul lásd Linda K. HUGHES, „Periodical Studies”, in *The Routledge Companion to Victorian Literature*, eds. Dennis DENISOFF and Talia SCHAFFER (New York–London: Routledge, 2020). DOI: 10.4324/9780429507724-13.

nek az angolszász nyelvterületen művelt periodika-tudomány elméleti előfeltevéseivel és alkalmazott módszertanaival.¹⁴ A *periodical studies*nek azonban van legalább három olyan markáns jellemzője, amely sajátos diszciplináris státust biztosít számára mind a német, mind pedig az angol nyelvű médiatörténet-írás mellett:¹⁵

1) A periodika-kutatás kifejezetten a nyomtatott sajtó történetével foglalkozik; tehát nem a médiatörténet alegységeként tekint rá, jóval inkább a nyomtatástörténet tágabb kontextusában vizsgálja a szövegprodukciónak kulturális és materiális feltételeit. Úgy is mondhatnánk, kutatási tárgya nem a sajtót, a filmet, a rádiót, a televíziót és az internetet egyaránt magába foglaló *média*, hanem a nyomtatott időszaki kiadványok sokféle változata, a *periodika*.

2) A periodikák iránti érdeklődés az utóbbi 15–20 évben a digitális tartalmak fokozott használatával kapcsolódik össze, a digitális forradalom ugyanis nemcsak a kiadványok egyszerűbb és könnyebb elérhetőségét biztosítja a kutatók számára, hanem új interpretációs eszközök és módszerek kidolgozását is.

3) Az angolszász nyelvterületen művelt periodika-tudományt a társadalmi nemre való különös érzékenység jellemzi; a periodikák, a férfi auktorok mellett, a női szerzők tevékenysége feltárásának lényegi eszközeként funkcionálnak e vizsgálatokban. Ahogyan Desirée Henderson az amerikai periodika-kutatás kapcsán fogalmaz, az időszaki kiadványok kutatása feminista felfedező munka is egyben, a nők és a periodikák kapcsolatának vizsgálata nem alegysége, nem járulékos része, hanem integráns összetevője e területnek.¹⁶

1. A periodical studies születése és diszciplináris helyzete

Sean Latham, a University of Tulsa (Egyesült Államok, OK) egyetemi docense, és Robert Scholes, a Brown University (Egyesült Államok, RI) kutatóprofesszora, a *Modernist Journals Project*¹⁷ társszerkesztői 2006-ban nagy hatású, ám azóta is sokat vitatott cikket közöltek a periodika-tudomány születéséről *The Rise of Periodical Studies* címmel.¹⁸ A tanulmány szerzői az „új” ismételt hangsúlyozásával egy olyan kutatási terület megjelenéséről számoltak be, amely tele volt ugyan feltérképezetlen adatokkal és

14 Vö. SZAJBÉLY Mihály, „A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról”, *Médiakutató* 6, 1. sz. (2005): 71–79; GYÁNI Gábor, „Sajtótörténet a társadalomtörténet szempontjából”, *Médiakutató* 7, 1. sz. (2006): 57–64; LIPTÁK, „A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások...”. A német nyelvű sajtó kutatásának problémáiról és helyzetéről lásd UJVÁRI Hedvig, „Több mint interdiszciplína? A magyarországi német nyelvű sajtó kutatásáról”, *Magyar Könyvszemle* 131 (2015): 15–23. DOI: 10.17167/MKSZ.2015.1.15.

15 A német, illetve az angol nyelvű médiatörténet-írásról magyarul Lipták Dorottya és Sipos Balázs közölt összefoglaló ismertetést: LIPTÁK Dorottya, „Írjunk médiatörténeteket, de hogyan? Historiográfiai megközelítés”, *Magyar Könyvszemle* 130 (2014): 431–451; SIPOS Balázs, „Az angol nyelvű médiatörténet-írásról”, *Magyar Könyvszemle* 131 (2015): 1–14. DOI: 10.17167/MKSZ.2015.1.1.

16 Desirée HENDERSON, „Recovery and Modern Periodical Studies”, *American Periodicals* 27, no. 1 (2017): 2–5, 4.

17 A *Modernist Journals Project* 1890 és 1920 közötti angol nyelvű irodalmi folyóiratok digitalizálásával foglalkozik. A projekt honlapja: <https://modjourn.org/>, hozzáférés: 2022.04.14.

18 Sean LATHAM and Robert SCHOLES, „The Rise of Periodical Studies”, *PMLA* 121, no. 2 (2006): 517–531. DOI: 10.1632/003081206X129693.

megválaszolatlan kérdésekkel, ám a különféle periodika-archívumok digitalizálásának köszönhetően készen állt új típusú kérdések megfogalmazására. Latham és Scholes a digitális tartalmak „agresszív használatát” és az interdiszciplinaritást jelölte meg e kutatási terület megkülönböztető karakterjegyeinek, s a periodikák önálló kutatási tárgyként való megközelítése mellett érvelt. Nem forrásként, hanem olyan szöveggént tekintettek az időszaki kiadványokra, amelyek új módszereket és új, kollaboratív értelmezéseket tesznek szükségessé.

Noha írásuk említést tett olyan, hosszú ideje fennálló egyesületek létezéséről, mint a Research Society for Victorian Periodicals (RSVP) és a Research Society for American Periodicals (RSAP), programszövegük nem kapcsolódott e tudományos szervezetek korábbi munkájához és eredményeihez. Adatbázisukra, a *Modernist Journals Projectre*, egyesületükre, a Modernist Studies Associationre, illetve szakfolyóiratukra a *Journal of Modern Periodical Studies*ra (JMPS) támaszkodva hozták létre a modern periodika-kutatást, mely az 1880–1950 közötti időszak folyóiratainak vizsgálatával foglalkozik, különösen a digitalizációt követő kutatás-módszertani kihívások tematizálásával. Az új retorikájának, a keletkezésre és innovációra vonatkozó önlegitimáció narratívájának hatása Latham és Scholes közleményét tette a továbbiakban a periodika-kutatás alapító szövegévé.

A *periodical studies* diszciplináris eredetének története azonban annak függvényében változik, hogy milyen kutatástörténet felől beszélnek el. A viktoriánus kor kutatói számára az időszaki kiadványok vizsgálata az 1960-as évek végén formalizálódott, de informálisan már az 1950-es években elkezdődött egy szinte emberfeletti elköteleződést kívánó, hatalmas anyagi és emberi erőforrásokat mozgató, több évtizeden keresztül készülő és azóta is meghatározó bibliográfiai munkával. Az 1950-es években koncipiált, majd 1966 és 1989 között öt kötetben megjelenő *The Wellesley Index to Victorian Periodicals* azóta is az együttműködés révén megvalósult humántudományos projektek egyik legjelentősebb eredményeként számon tartott vállalkozás a periodika-kutatás területén.¹⁹ Jelentősége abban az egyszerű tényben mérhető, hogy publikálása előtt a könyvtárak polcain álló viktoriánus periodikák használata eleve csak korlátozott eredményekhez vezetett. A periodikák oldalain közölt cikkek jelentős része ugyanis névtelenül jelent meg. Széles körű kéziratári-levéltári és egyéb források bevonásával a Walter Houghton (ő a periodika-kutatás egyik alapító atyja) által vezetett kutatóközösség mintegy 12 000 szerző 88 000 cikkét azonosította a 19. század 45 legjelentősebb negyedéves folyóiratában és havilapjában. A vállalkozás tágabb kontextusához az is hozzátartozott, hogy a viktoriánus irodalom és társadalom iránti tudományos érdeklődés épp akkor erősödött fel jelentősen, mely folyamat eredményeként került sor a *Victorian Studies* folyóirat megalapítására is az

19 Walter HOUGHTON et al., ed., *The Wellesley Index to Victorian Periodicals, 1824–1900*, 5 vols. (Toronto: University of Toronto Press, 1966–89). Internetes változatát lásd az alábbi linken: <http://wellesley.chadwyck.co.uk/marketing/about.jsp>, hozzáférés: 2022.04.14. A *Wellesley Index* folytatása a *The Curran Index to Victorian Periodicals*, sokáig Eileen Curran munkája, aki évekig Walter Houghton munkatársa volt; pillanatnyilag Lara Atkin és Emily Bell szerkesztik, javítása és bővítése folyamatosan zajlik: <https://curranindex.org/>, hozzáférés: 2022.04.14.

Indiana University Michael Wolff (a periodika-kutatás másik alapító atyja) vezetésével, 1957-ben.²⁰

A viktoriánus kor időszakai kiadványaival foglalkozó periodika-kutatás tulajdonképpen a brit kultúra Viktória királynő uralkodására tehető időszakának kutatására szakosodott *victorian studies* „oldalbordája”. A tudományos diszciplína-alapítás szokványos modelljét és szakaszait (elkülönülés, mozgósítás, legitimálás) követve tehát interdiszplináris leágazása egy már meglévő tudományágnak.²¹ Szakfolyóirata, a *Victorian Periodicals Newsletter* (1968–1978), majd később a *Victorian Periodicals Review* (1979–) szintén Michael Wolff és Walter Houghton együttműködésének eredményeként jött létre. Szakmai egyesülete, a RSVP, 1968. december 29-ének reggelén, 8:45-kor kelt életre a New York-i Americana Hotel Vendom 10 nevű tárgyalótermében; első konferenciájukat 1969 októberében tartották, szintén New Yorkban.²² Az RSVP ma is a viktoriánus periodikák kutatásának tevékeny szakmai egyesülete, mely a szakfolyóirat kiadása mellett éves konferenciák szervezésével, ösztöndíjak és díjak adományozásával foglalkozik, saját honlappal és a közösségi oldalakon való aktív jelenléttel.²³

Az RSVP a 19. századi időszakai kiadványok iránti elkerülhetetlen figyelem szükségességével érvelt önnön létezése mellett. A *Victorian Periodicals Newsletter*-ben közzétett kiadványuk központi gondolata, hogy a 19. századi társadalom és kultúra irodalmi, politikai, gazdasági, tudományos, felekezeti, művészeti, technológiai stb. szempontok alapján való kutatásához a korabeli időszakai kiadványok használata elengedhetetlen. Ehhez adódott az a felismerés, hogy a viktoriánus kor kutatásának is friss, a korábbitól eltérő perspektívára volt szüksége. A modern társadalom meghatározó jellemzői (a népességnövekedés, az iparosodás, az urbanizáció, az új kommunikációs lehetőségek megjelenése, az írástudás növekedése, az új intézmények – gyárak, állami iskolák, szakszervezetek, politikai pártok –, a mindezekkel növekvő társadalmi nyugtalanság, az egalitarianizmus eszméje, az eszmék pluralizálódása és relativizálódása), állította a cikk, először a viktoriánus Angliában jelentkeztek. A tradicionális társadalomtól a mobilitás és fejlődés felé tartó változás fent említett attribútumai pedig mind az újságírás és az időszakai sajtó révén fejeződtek ki. A 19. századi kultúra és társadalom megismeréséhez tehát, érveltek a cikk szerzői, elengedhetetlen a korabeli időszakai kiadványok

20 Patrick LEARY, „»I have just had one of those large ideas«: Walter Houghton, Richard Altick, and the Origins of *The Wellesley Index*”, *Victorian Periodicals Review* 54, no. 2 (2021): 279–303, 279. DOI: 10.1353/vpr.2021.0019.

21 A tudományos diszciplína alapítás három szakaszos modelljében az elkülönülés a közösség nevesítésére vonatkozik, a mozgósítás a részt vevő tagoknak az új diszciplína népszerűsítéséhez való hozzájárulására (a tagok „kutatási területként” kezdenek hivatkozni rá), a legitimálás pedig a közösség struktúrájának kiépüléséhez szükséges befektetések (egyesületek, szakfolyóiratok, konferenciák) megvalósítására. Vö. Maria DiCENZO, „Remediating the Past: Doing »Periodical Studies« in the Digital Era”, *English Studies in Canada* 41, no. 1 (2015): 19–39, 21–22. DOI: 10.1353/esc.2015.0000.

22 N. Merrill DISTAD, „The Origins and History of 'Victorian Periodicals Review'”, *Victorian Periodicals Review* 18, no. 3 (1985): 86–98, 90. Lásd még Marysa DEMOOR, Marianne VAN REMOORTEL and Michael WOLFF, „The Roots of RSVP: An Interview with Founding RSVP President Michael Wolff”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 2 (2015): 274–277. DOI: 10.1353/vpr.2015.0020.

23 A RSVP honlapját lásd a linket követve: <https://rs4vp.org/>, hozzáférés: 2022.04.14.

vizsgálata.²⁴ A viktoriánus periodikák kutatásának új irányzatát angolszász nyelvterületen ugyanakkor az 1960–70-es években a társadalom- és művelődéstörténet-írás felerősödése segítette, az irodalomtörténet-írásban pedig azokkal a szövegeken túli kontextusokkal szembeni növekvő érdeklődés, melyekben a mindenkori szerző dolgozott.²⁵

Kezdetekben (a *Victorian Periodicals Newsletter* létrejötte előtt) azonban nem volt könnyű utat törni az új diszciplína felé, a periodikák ugyanis nem tartoztak a kutatásra érdemes „magas” irodalom tartományába. A még 1884-ben alapított *Publications of the Modern Language Association* (PMLA), a bölcsészettudományok rangos tudományos folyóirata, nem publikált periodika-kutatással kapcsolatos tanulmányokat. A *Victorian Studies* valamivel nyitottabb volt e terület felé, azonban többnyire hagyományos irodalomtörténeti kutatásokra fókuszált. A periodika-kutatás tehát a kezdetekkor periférikus és vitatható kutatási iránynak számított, amely előtt a vezető tudományos folyóiratok zárva voltak. Ma már több évtizedes múltat tekint vissza az RSVP és folyóirata, e töretlen folytonosság pedig jelentős teljesítmény egy olyan tudományos folyóirat esetében, amelynek fő célkitűzése egy új diszciplína legitimálása volt.²⁶ Azt is meg kell itt jegyezni (alább még bővebben is lesz szó erről), hogy a periodika-kutatás és az újságok, napilapok kutatása, tehát a *periodical studies* és a *newspaper studies* sokáig különféle utakon jártak. Az előbbi főként irodalom- és művészettörténeti tanszékek körül bukkant fel, az utóbbi történészek által művelt diszciplína volt, olyan szakfolyóiratokkal, mint a *The Journal of Newspaper and Periodical History* (1984–1992) és a *Studies in Newspaper and Periodical History* (1994–1997); mindkettő a mai *Media History* (1998–) című lap előzménye.²⁷ A John S. North által szerkesztett impozáns bibliográfia, a *The Waterloo Directory of English Newspapers and Periodicals, 1800–1900* szakított a fenti különállással, mivel feldolgozott anyaga nemcsak folyóiratokat, heti- és havilapokat, hanem napilapokat is tartalmaz, különös tekintettel a regionális újságírára és kiadványokra.²⁸

Az RSVP és szakfolyóiratának megalapítása óta a periodika-tudomány élénk kutatási területté vált. Változatos humántudományos diszciplínák (irodalomtudomány, történettudomány, művészettörténet, társadalmi nemek tudománya, médiatudomány, jogtörténet, gazdaságtörténet stb.) felől érkező kutatók vizsgálják a sajtót a kulturális termelés, a véleménynyilvánítás és az ismeretterjesztés kulcsfontosságú terepeként. Munkájukat az RSVP mellett már több olyan nemzetközi szervezet támogatja, mint az 1991-ben alapított Research Society for American Periodicals (RSAP),²⁹ a 2009-ben ala-

24 Joel WIENER and Michael WOLFF, „Why RSVP?”, *Victorian Periodicals Newsletter* no. 8 [vol. 3, no. 2] (1970): 3–5.

25 Michael WOLFF, „Charting the Golden Stream: Thoughts on a Directory of Victorian Periodicals”, *Victorian Periodicals Newsletter* no. 13 [vol. 4, no. 3] (1971): 23–38.

26 Rosemary T. VANARSDEL, „»The Great Unexplored Continent of 19th-Century Studies«: Victorian Periodicals (David De Laura, 1968)”, *Victorian Periodicals Review* 41, no. 1 (2008): 1–5. DOI: 10.1353/vpr.0.0018.

27 Laurel BRAKE, „Looking Back”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 3 (2015): 312–322, 319. DOI: 10.1353/vpr.2015.0039.

28 Honlapját lásd a linket követve: <https://www.victorianperiodicals.com/series3/index.asp>, hozzáférés: 2022.04.14.

29 <http://www.periodicalresearch.org/>, hozzáférés: 2022.04.14.

kult European Society for Periodical Research (ESPRit),³⁰ és egy sor egyéb projekt.³¹ Kiadványaik között számos, jól bevált szakfolyóirat található, a *Victorian Periodicals Review*, az *American Periodicals* (1991–), a *Journal of Modern Periodical Studies* (2010–) és a *Journal of European Periodical Studies* (2016–). A bibliográfiák és adatbázisok mellett éves konferenciák, kézikönyvek és olyan összefoglalók tanúskodnak a periodika-kutatás területén elért eredményekről, mint a *Dictionary of Nineteenth Century Journalism* és a háromkötetes *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines*.³²

Noha konferenciák, tanulmányok, szakfolyóiratok különszamai és szerkesztett tanulmánygyűjtemények átfogó kutatómódszertanként egyaránt az interdiszciplinaritást hangsúlyozzák, a periodika-kutatást még mindig nagyfokú szakterületi tagoltság jellemzi. A modernista periodika-tudomány közelmúltbeli felfutása, mint láttuk, lényegében a viktoriánus periodika-kutatástól elszigetelten ment végbe, arról nem is beszélve, hogy a kontinentális és Európán kívüli különböző nemzeti irodalmakban a sajtó-kutatásban alkalmazott megközelítések, illetve a kutatást segítő intézményes hátterek nagyon eltérőek és sokfélék. A nagyszabású digitális adatbázisok szintén nemzeti és nem transznacionális szemlélettel készülnek, olyan sajátos adatmodellekkel és a nyilvános hozzáféréssel kapcsolatos irányelvekkel, melyek rendkívül megnehezítik egyesítésüket közös repozitóriumokba. A diszciplináris és nyelvi határok tehát továbbra is komoly akadályt jelentenek a szintetizáló perspektíva megalkotásához és általánosan érvényes fogalmi keretrendszerek kidolgozásához. A periodika-kutatás legújabb törekvései ugyanakkor az időszaki sajtó átfogóbb, nemzeti kereteket meghaladó, transznacionális és komparatív kontextusban zajló megértésére törekednek. E szellemben jött létre 2009-ben az ESPRit, mely éves tematikus konferenciáival élénk fórumot biztosít a különféle európai nemzeti és nyelvi kontextusokban zajló periodika-kutatással kapcsolatos eredmények megosztására és megvitatására, nemzeti kereteket meghaladó kutatóközösség építésével és folyamatos bővítésével.³³ Hasonló célkitűzés vezet a mainzi Johannes Gutenberg-Universitätten 2017-ben alakult Transnational Periodical Cultures

30 <https://www.espr-it.eu/>, hozzáférés: 2022.04.14.

31 E projektekhez lásd még az ESPRit weboldalt: <https://www.espr-it.eu/resources/links-and-publications>, hozzáférés: 2022.04.14.

32 Laurel BRAKE and Marysa DEMOOR, eds., *Dictionary of Nineteenth-Century Journalism: In Great Britain and Ireland* (Gent–London: Academia Press–The British Library, 2009); Peter BROOKER et al., eds., *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines* (Oxford: Oxford University Press, 2009–2013). DOI: 10.1093/acprof:osobl/9780199654291.001.0001. Még néhány kézikönyv, a teljesség igénye nélkül: Scott BENNETT, J. Don VANN and Rosemary T. VANARSDER, eds., *Victorian Periodicals: A Guide to Research*, 2 vols. (New York: Modern Language Association of America, 1978–1989); Joanne SHATTOCK and Michael WOLFF, eds., *The Victorian Periodical Press: Samplings and Soundings* (Leicester–Toronto–Buffalo: Leicester University Press–University of Toronto Press, 1982). DOI: 10.3138/9781487580223; Andrew KING, Alexis EASLEY and John MORTON, eds., *The Routledge Handbook to Nineteenth-Century British Periodicals and Newspapers* (London–New York: Routledge, 2016). DOI: 10.4324/9781315613345; Joanne SHATTOCK, ed., *Journalism and the Periodical Press in Nineteenth-Century Britain* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017). DOI: 10.1017/9781316084403; EASLEY et al., *Researching the Nineteenth-Century Periodical Press*.

33 Vö. Marianne VAN REMOORTEL, Kristin EWINS, Maaike KOFFEMAN and Matthew PHILPOTTS, „Joining Forces: European Periodical Studies as a New Research Field”, *Journal of European Periodical Studies* 1, no. 1 (2016): 1–3. DOI: 10.21825/jeps.v1i1.2573.

(TPC) kutatócsoport munkáját is, mely transznacionális konstellációkban a kulturális cserefolyamatok és a fordítás médiumaként tekint a folyóiratokra.³⁴

2. Mi a periodika?

2.1. Történeti kontextusok

Az újságok és periodikák, tehát a hírlapok és folyóiratok közötti különbségtétel angol-szász kontextusban bibliográfiai hagyományból ered. A 19. századi sajtó eredeti formája a napi, heti- vagy kéthetente megjelenő újság volt, amely híreket tartalmazott, s már a kora 18. századtól egészen 1861-ig sajátos adózásnak volt alávetve. Más nyomtatványok (folyóiratok, szaklapok vagy meghatározott társadalmi osztályhoz tartozó kiadványok) tehát a vegyes híreket tartalmazó újságokkal szemben határozták meg önmagukat. (És a periodika fogalma is eredetileg e kiadványokat foglalta magában.) A hírlapok és az ily módon értett periodikák közötti distinkciót az első újságjegyzékek és bibliográfiák is megtartották, melyekbe csak a 19. század második felétől kerültek be a folyóiratok. A sajtó- és médiatörténészek számára az újságok és periodikák megkülönböztetésének ez a hagyománya azonban később is érvényben maradt, és olyan különböző kutatási tradíciókhoz vezetett a 20. században, amelyekről a fentiekben már szó esett.

Az utóbbi évek fejleményei azonban megkérdőjelezték a 19. századi újságok és folyóiratok kutatásának különálló hagyományát. A periodika ma már nemcsak folyóiratok, szaklapok, vegyes tartalmú és képes lapok, felekezeti kiadványok, divatlapok gyűjtőfogalma, hanem minden sorszámozott, részegységekből álló, folytatásokban megjelenő, határozatlan időre tervezett időszakos kiadványé, beleértve az újságokat is. E holisztikus periodika-fogalomhoz a napilapok és folyóiratok produkciójának hibriditása jelentős mértékben járult hozzá. A periodikák vizsgálata ugyanis annak a ténynek a felismeréséhez vezetett, hogy a legtöbb korabeli szerző és újságíró egyidőben több laptípusnak is dolgozott. Ráadásul a különböző kiadványok között is jelentős átfedések voltak, a tallózó újságírás gyakorlata révén ugyanis napilapok és folyóiratok gyakran cseréltek, vettek át egymástól tartalmakat, de közreműködőkben, írásmódokban, a nyomdaiparral való kapcsolatukban, terjesztési és kommunikációs hálózataikban is osztoztak. Az aktuális és új tartalmak közlésében való érdekelttségük, időszakosságuk, folytatásos narratíváik, reklámtól és olvasóközönségtől való függőségük mind összeköti és ugyanannak a kulturális iparágnak a részeivé teszi őket. Noha az újságok és folyóiratok közötti distinkció időnként (például kiadásuk gazdasági vonatkozásait illetően) hasznos lehet, a legújabb értelmezések olyan bináris oppozíciókként gondolnak elkülönítésükre, mely könnyen dekonstruálható, hiszen a gyakorlat és a fogalomalkotás területei gyakran átfedik egymást bennük.³⁵

34 <http://www.transnationalperiodicalcultures.net/>, hozzáférés: 2022.04.14.

35 Laurel BRAKE, „Markets, Genres, Iterations”, in KING et al., *The Routledge Handbook...*, 237–248, 237–240. DOI: 10.4324/9781315613345-18; vö. még Andrew KING, Alexis EASLEY and John MORTON, „Introduction”,

2.2. Elméleti kontextusok

Mind a viktoriánus, mind pedig a modernista periodika-kutatásban alapvető tézis, hogy a periodika nem más tudományterületek számára alkalmas források gyűjteménye, hanem olyan, autonóm kutatásra érdemes entitás, mely lényegileg különbözik más publikációs formáktól, az eltérések megértése pedig új megközelítést és saját módszertant igényel. Azt a korábbi álláspontot tehát, mely szerint a periodika a viktoriánus vagy modernista kultúra tükrére lenne, a strukturalista, posztstrukturalista elméletek, a Hayden White-i formalizmus utáni történetírás nyomán más felfogás váltotta fel, ez utóbbi pedig a periodikára mint adott kultúra központi, konstitutív médiumára tekint. E nézőpont szerint szöveg és kontextusa nem különálló entitások, hanem különféle jelzőrendszerek, ideológiai és diskurzív formációk elválaszthatatlan összetevői. Lényegében ez az elméleti perspektíva-váltás vezetett az inter- és multidiszciplinaritás megjelenéséhez a periodika-kutatásban. A tudományterület képviselői tehát Roland Barthes, Michel Foucault és Raymond Williams elméletei nyomán amellet érvelnek, hogy a periodikákra a kulturális ideológiák létrehozásának és közvetítésének folyamatában szerepet játszó eszközként tekintsünk, s ne olyan másodlagos médiumként értelmezzük őket, melyek csak visszatükrözik ezeket az ideológiákat.³⁶

Az angolszász periodika-tudománynak a periodika mibenlétére vonatkozó másik alapvető tétele, hogy a periodika sajátos műfaj. A műfajiság fogalmát a periodika-kutatásban kétféle értelemben használják: egyrészt a periodika típusára, másrészt a periodikában közölt adott szövegre vonatkozik. A periodika műfajának meghatározásában megjelenési gyakorisága, ára, megjelenésének helye, olvasóközönsége stb. meghatározó szempontok. A periodikaműfaj ugyanakkor ideális kategória, a gyakorlatban minden időszaki kiadványt műfaji hibriditás jellemez, mely az ismerősség és az újdonság egyidejű megjelenítéséből fakad.³⁷

Hogy azonban a periodikaműfaj meghatározásának milyen komoly elméleti dilemmái lehetségesek, arra a tanulmány elején említett Margaret Beetham világított rá egy máig alapvető és sokszor idézett tanulmányában a *Victorian Periodicals Review* 1989-es évfolyamának teoretikus kérdéseket tárgyaló 3. számában. Beetham kiinduló felvetése értelmében a periodikát egyetlen műfajként rendkívül nehéz meghatározni, hiszen az elnevezés voltaképpen az összes időszaki kiadványt (újságokat, magazinokat, folyóiratokat, szemléket stb.) magában foglalja. Az sem egyértelműen meghatározható – állapítja meg a továbbiakban –, hogy mi is a szöveg a periodika esetében: a kiadvány adott száma vagy pedig teljes évfolyama. A kutató ma már többnyire bekötött, fólió formátumú példányokkal találkozhat a könyvtárakban, s e formátum azt is sugallhatja, hogy a periodi-

in *uo.*, 1–13, 4–5. DOI: 10.4324/9781315613345-1.

36 Lyn PYKETT, „Reading the Periodical Press: Text and Context”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3. (1989): 100–108. DOI: 10.1007/978-1-349-20790-9_1. Kötetben: Lyn PYKETT, „Reading the Periodical Press: Text and Context”, in *Investigating Victorian Journalism*, eds. Laurel BRAKE, Aled JONES, and Lionel MADDEN, 3–18 (Basingstoke: Macmillan, 1990). DOI: 10.1007/978-1-349-20790-9_1.

37 Alexis EASLEY, Andrew KING and John MORTON, „Introduction”, in EASLEY et al., *Researching the Nineteenth-Century Periodical Press*, 1–13, 5–6. DOI: 10.4324/9781315605616-1.

ka egyfajta könyv, egyes számai pedig a teljes évfolyamnak csupán részegységei. A be-
kötött változatokból azonban sok esetben kihagyták az eredetileg a periodikához tartozó
borító- és reklámdoldalakat, így tehát ismét a periodika szövegére vonatkozó kérdéshez
jutottunk vissza. A periodika materialitása és jelentése között tehát, állítja Beetham, di-
namikus kapcsolat van, ezt pedig a kutatás során nem lehet figyelmen kívül hagyni.
Szükséges annak tudatosítása, hogy a könyvtárak polcain és raktáraiban található pe-
riodika-kötetek materialitása történetileg létrehozott, és jelentős mértékben határozza
meg, hogy adott pillanatban mit tekintünk periodikának, s hogy miként befolyásolják
saját cselekvéseinket a periodikáról ily módon már létező korábbi elképzelések.

Ugyanígy a formai sajátosságok sem kedveznek a könnyen definiálhatóságnak.
E jellemzők a periodikának az időhöz való sajátos viszonyából erednek. Beetham sze-
rint a periodika nyitott forma, mely valamilyen módon mindig utal a folytatásra, hi-
szen lényegi velejárója a szerialitás. Formai jellemzőiből adódóan ugyanakkor szelektív
olvasásra ad lehetőséget, az olvasó a szövegek között maga konstruálja a számára ér-
vényes olvasási sorrendet, és azt, hogy érdeklődésének függvényében mit tekint „szö-
vegnek” a kiadványban. A periodika nyitottsága mellett ugyanakkor zárt forma is: ki-
nézetében és tartalmának strukturálásában olyan állandó elemekkel, amelyek lehetővé
teszik az egymást követő lapszámok sorozatában azonosságának felismerését. S noha
az olvasó egyénileg megszólított minden egyes lapszámban, meghatározott társadalmi
osztály, nem, életkor, felekezetiesség, politikai preferencia, földrajzi hovatartozás stb. ré-
szeként pozicionálódik. Tehát a periodika úgy ad lehetőséget változó olvasási módok-
ra, hogy mindezt egy domináns pozíció meglétének feltételezésével teszi lehetővé, mely
többé-kevésbé állandó. A forma szerialitásának másik problémája, érvel Beetham, hogy
bár minden lapszámnak vannak visszatérő elemei, amelyek az azonos periodikához
tartozásra utalnak, minden szám új is egyben. A különálló lapszámoknak tehát önma-
gukban, de egy sorozat, a teljes évfolyam részeként is funkcionálisnak kell lenniük. Ezt
az egyidejű nyitott és zárt formaiságot nevezi Beetham a periodika kétszínűségének, Ja-
nus-arcúságának, és tartja legmeghatározóbb műfaji sajátosságának.³⁸

3. Elméletek, módszertanok

2015-ben James Mussell, a University of Leeds docense, a periodika-kutatás egyik szak-
tekintélye már úgy fogalmazott, hogy a periodika-tudományt a módszertani reflexió
erős hagyománya jellemzi.³⁹ Nem volt azért ez mindig így. Az RSVP első húsz éve során
főként alapkutatásokra és levéltári-kézirattári munkára koncentrált, szakfolyóirata pe-
dig többnyire esettanulmányokat közölt. 1989-ben jelent meg a *Victorian Periodicals*

38 Margaret BEETHAM, „Open and Closed: The Periodical as a Publishing Genre”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3 (1989): 96–100. Bővített változata kötetben: Margaret BEETHAM, „Towards a Theory of the Periodical as a Publishing Genre”, in BRAKE et al., *Investigating Victorian Journalism*, 19–32. DOI: 10.1007/978-1-349-20790-9_2.

39 James MUSSELL, „Repetition: Or, »In Our Last«”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 3 (2015): 343–358, 344. DOI: 10.1353/vpr.2015.0043.

Review első olyan tematikus száma, amely a periodika-kutatás elméleti-módszertani kérdéseivel foglalkozott, és a metareflexív dimenzió megjelenéséről tanúskodott a periodika-tudomány berkeiben. Laurel Brake és Anne Humpherys a folyóirat tematikus számához írt bevezetőjükben az empirikus adatok felhalmozása mellett a periodika-kutatásban használt leíró fogalmak vizsgálatát sürgették. A mindaddig alkalmazott széttartó módszertanok, valamint az időszaki kiadványok átláthatatlan mennyisége közötti egyensúly megteremtését a bevezető szerzői, és utánuk sokan mások, az elméletalkotásban látták.⁴⁰

A periodika-kutatás legújabb trendjeiben, hasonló módon, termékeny feszültség rejlik az új kutatások és metodológiák expanziója és a közös elméleti-módszertani alapok létrehozásáért tett erőfeszítések között. A Modern Language Association 2003-as bostoni konferenciáján például a viktoriánus és modernista periodika-kutatás képviselői közös workshopon az alábbiakhoz hasonló elméleti kérdések megválaszolására törekedtek. A kultúra- és médiaelmélet hogyan segíthet a periodika jellegzetes szöveges és extratextuális dinamikájának fogalmi meghatározásában? Mennyiben lehetnek segítségünkre a kultúra szociológiai megközelítései a periodikák funkciójának hálózatként és társadalmi gyakorlatokként való megértésében? Mennyiben hozható közös nevezőre a hagyományos irodalomtörténet szoros és kvalitatív olvasásfogalma a digitális technológiák külső, kvantitatív megközelítéseivel? Hogyan lehetséges olyan tipológiai és komparatív kategóriák létrehozása, amelyek a periodika esztétikai, materiális és társadalmi jellemzőinek, különböző formáinak és sajátos történeti és nemzeti kontextusainak együttes megragadására képesek? Mit jelöl pontosan az adott periodika neve, és hol húzhatók meg vizsgálati tárgyunk fogalmi határai? Vagy Foucault-t parafrázálva: mi a periodika?⁴¹

A 2003-ban megfogalmazott kérdéssor máig a periodika-kutatás releváns elméleti kérdései közé tartozik. Azokból az elméleti-módszertani problémákból azonban, amelyek a periodika-tudományt az elmúlt húsz-harminc évben foglalkoztatták, az alábbiakban még a *szerzőt*, a *szöveget*, (ismét) a *műfajt*, a *mennyiséget* és a *klasszifikációt* érintő dilemmákra érdemes kitérni, ezekkel kapcsolatosan ugyanis konkrét álláspontok és javaslatok is megragadhatók. (A digitalizációval kapcsolatos kihívásokról külön alfejezetben lesz szó az alábbiakban.)

3.1. Szerző és szöveg

A periodika-tudomány a romantikától örökölt magányos zsenialkító alakjától egy olyan szerzőfogalom irányába mozdult el, mely az alkotóra sokféle kommunikációs csatornák csomópontjaként tekint. A újságírók és az időszaki kiadványoknak rendszeresen dolgozó írók-költők ritkán tevékenykedtek elszigetelten társaiktól vagy más pe-

40 Laurel BRAKE and Anne HUMPHERYS, „Critical Theory and Periodical Research”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3 (1989): 94–95.

41 A workshopról szóló beszámolót lásd itt: <https://jvc.oup.com/2012/12/24/what-is-a-journal-mla2013/>, hozzáférés: 2022.04.14.

riodikáktól. Hiszen egyetlen lapszám összeállítása is több személy (szerző, szerkesztő, tulajdonos, korrektor, betűszedő, nyomdász stb.) közreműködését feltételezi. Következésképp a szerzők, szövegek és periodikák önmagukban való, nyomtatott nyilvánosságbeli kontextusuktól megfosztott vizsgálata tökéletesen ellentmond a periodika-olvasás korabeli gyakorlatának, mely a tartalom heterogenitására koncentrált. Az angolszász periodika-tudomány tehát az írói hálózatok kutatását, az egyes szerzők munkásságának sajátos újságírói kontextusokban való elhelyezését sürgeti, a periodikákra és a kiadványok szerzőire pedig egymást átfedő hálózatok metszéspontjaiként tekint.⁴² A kutatási irányzat fontos tézise, hogy a periodikák lényegükből adódóan több szerző hozzájárulásával jönnek létre, így a kulturális termelés kollektív formái.⁴³ A periodikák, a szerzőség kérdéséhez hasonló módon, az önmagában álló, magányos szöveg fogalmát is kérdésessé teszik, a szövegek ugyanis egymás melletti provokatív közelségben vannak jelen a periodika oldalain, így pedig az intertextualitást mintsem az egymástól való elszigetelődést erősítik.⁴⁴

3.2. Műfaj

A periodika-tudomány nemcsak az adott kiadvány és általában a periodika műfajának elméleti-módszertani nehézségeit exponálja (mint korábban láttuk Beetham felvetései kapcsán), hanem úgyszintén érdekelt a kiadványon belüli szövegek műfajának meghatározása körüli problémák nevesítésében. Dallas Liddle például a vezércikk vizsgálata kapcsán fogalmazott meg a sajtóműfajok fluiditásának apropóján különösen releváns kérdéseket. Honnan ismeri fel a kutató az adott műfajt? Milyen jellemzők megléte bizonyítja az adott műfaj műfajiságát? Léteznek-e a sajtóműfajok már azelőtt, hogy művelőik nevesítenék őket? S léteznek-e abban az esetben, ha nincsenek nevesítésükre alkalmas foglaimaink?⁴⁵

3.3. Mennyiség

A periodika-kutatásban megfogalmazott elméleti reflexiók közül már a kezdettől fontos gyakorlati, később teoretikus kérdéssé vált a 19. századi sajtókiadványok mérhető mennyisége mint kutatási probléma. Linda Hughes az alkalmazott matematikából vett káoszelméletet gondolja olyan hasznos modellnek, mely felől a periodika-kutatás neuralgikus pontja, a mennyiség problémája is hatékonyan közelíthető meg. A periodikák egyidejű szerkezeti rendjét és kiszámíthatatlanságát, koherenciáját és inkoherenciáját Hughes javaslata szerint lényegi sajátosságnak kell tekintenünk, és az idősza-

42 EASLEY, KING, and MORTON, „Introduction”, 2–5.

43 David E. LATANÉ, „The Birth of the Author in the Victorian Archive”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3 (1989): 109–117.

44 Laurel BRAKE, „Production of Meaning in Periodical Studies: Versions of the »English Review«”, *Victorian Periodicals Review* 24, no. 4 (1991): 163–170, 167.

45 Dallas LIDDLE, „Genre: »Distant Reading« and the Goals of Periodical Research”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 3 (2015): 383–402. DOI: 10.1353/vpr.2015.0047.

ki kiadványok átláthatatlan mezején úgy vágthatunk rendet, ha olyan keretrendszereket dolgozunk ki, melyek mindkét sajátosságot integrálni tudják a vizsgálatokba.⁴⁶

3.4. Klasszifikáció

Linda Hughes tanulmányából és a káoszelméletből kiindulva Matthew Philpotts a periodikák klasszifikációjának problémáját feszegeti. Szerinte osztályozásra alkalmas szisztematikus kategóriák nem léteznek, csupán olyan helyettes klasszifikációs szempontok, mint a periodikák mérete, periodicitása, témája/programja, illetve ára. A periodikák formális egyenetlenségeinek és komplexitásának megértéséhez és leírásához Philpotts az irodalom- és kultúratudományokon kívül keres új fogalmi eszközöket, és a fraktálgeometriát hívja segítségül e cél megvalósítása érdekében. A dimenzió (*dimension*) fogalmát állítja egy olyan új paradigma középpontjába, amelyen keresztül a periodikák jellemzői által felmerülő analitikus problémák újragondolhatók. Ő is a periodika olyan ellentmondásos tulajdonságaiból indul ki, mint újdonság és ismerősség, nyitottság és zártság, változatosság és állandóság. Philpotts javaslata tehát, hogy a periodikákat a rájuk jellemző azonosság (*sameness*) és különbség/eltérés (*difference*) közötti dinamika nyomán a fraktálgeometriával analóg módon próbáljuk megérteni. Az időszaki kiadványokat szerinte ugyanis a fraktálokhoz hasonló formai tulajdonságok jellemzik: finomstruktúra, a hagyományos elemzéseknek ellenálló egyenetlenség és az önhasonlóság mintázatai.⁴⁷

4. Digitalizáció, hálózatkutatás

A digitális kármenetesítés a 2000-es évek közepétől elindította az időszaki kiadványok iránti második nagy érdeklődési hullámot, a viktoriánus és a modernista periodika-kutatás közötti dialógus megteremtésének igényével.⁴⁸ Az időszaki kiadványok hozzáférhetősége, hatalmas mennyisége és a fejlettebb technológiai infrastruktúra időszerű módszerekkel új tennivalók elé állította a periodika-kutatást. A posztdigitális érához kötődő kutatási metodológiák talán legismertebbike Franco Moretti *distant reading* szemlélete, mely a szövegeknek számítástechnikai módszerekkel való feldolgozására vonatkozik.⁴⁹ Ez kvalitatív és kvantitatív módszerek együttes alkalmazását jelenti, és szoftverekre és vizualizációs eszközökre támaszkodva asszociációs hálózatok azonosítását szolgálja a kultúrába és termelési rendszerekbe való betekintés érdekében. Az

46 Linda HUGHES, „Turbulence in the »Golden Stream«: Chaos Theory and the Study of Periodicals”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3 (1989): 117–125.

47 Matthew PHILPOTTS, „Dimension: Fractal Forms and Periodical Texture”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 3 (2015): 403–427. DOI: 10.1353/vpr.2015.0035.

48 Matthew PHILPOTTS, „Introduction: A Return to Theory”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 3 (2015): 307–311. DOI: 10.1353/vpr.2015.0036.

49 Franco Moretti munkásságára és a *distant reading* fogalmára a magyar kutatók figyelmét elsőként Labádi Gergely hívta fel: LABÁDI Gergely, „Franco Moretti: *Distant Reading*”, *Irodalomtörténet* 45 (95), 4. sz. (2014): 561–564.

adatmennyiség által életre hívott hálózatkutatás makroperspektívát nyújt, szintetizáló törekvéssel, tudatosan kifele vezetve a periodika szövegétől. E megközelítések potenciálja ugyanakkor, hogy nagyobb szöveg- és képalapú minták azonosítására alkalmasak.

A periodika-tudomány kutatói közössége gyorsan felismerte, hogy ahhoz, hogy a posztmodern kutatáspolitikában releváns helyet biztosíthassanak maguk számára, fel kell ölelniük a hálózati digitális technológiákat.⁵⁰ Következésképp, a 2010-es évektől a periodika-kutatás szakfolyóiratai egymás után jelentették meg hálózatkutatással kapcsolatos tematikus lapszámaikat.⁵¹ Elgondolásaik értelmében a periodikának központi szerepe kell legyen a hálózatkutatásban, ugyanis a szövegek egymásmellettségében kifejeződő materiális, de a szerzők, szerkesztők, illusztrátorok, kiadók, nyomdászok, olvasók közötti kapcsolatokban megnyilvánuló intézményes tekintetben is a periodika a hálózat fogalmának megtestesítője. Az időszaki sajtó vizsgálata tehát jó alkalom a társadalmi kapcsolatok megszületésének és megszilárdulásának kutatására, a Robert Darnton-féle kommunikációs modell (*communication circuit*) és a habermasi társadalmi nyilvánosság működésének megértésére is.⁵² A hálózatkutatás ugyanakkor a hagyományos, biografikus megközelítés helyett alternatív lehetőséget kínál a különféle társadalmi kapcsolatok elemzésére. Laurel Brake például, az újságírói hálózatok vizsgálatára tett javaslatában Friedrich Kittler azon megállapításából indul ki, mely szerint a hálózatok olyan struktúrák, amelyekben a kulturális cserefolyamatok végbemennek, és amelyek megelőzik, kondicionálják a jelentést, annak függvényében, hogy adott történelmi időszakban és meghatározott helyen melyek állnak belőlük rendelkezésre. Brake tehát azt javasolja, hogy ne egyéni biográfiákon, hanem külső, prediszkurzív tényezőkön (például ipari és technológiai struktúrákon: kiadó- és nyomdászdynasztiákon, a sajtóhoz köthető társadalmi formációkon, szakmai és nemzeti csoportokon) keresztül közelítsük meg a hálózatokat.⁵³

A periodika-kutatás ugyanakkor nemcsak a magányos szerző és szöveg fogalmát állította kihívások elé, hanem azt az elképzelést is problematikussá tette, mely szerint a nemzeti sajtó kutatható és működése megérthető a nemzetközi és transznacionális kommunikációs hálózatok elemzése nélkül. A hírek és különféle tartalmak átvétele és újrahasznosítása változó nemzeti és nemzetközi kontextusokban egyidőben bizonyítéka a nemzeti érdekek és olvasóközönségek összekapcsolódásának, ugyanakkor az ily módon körvonalazódó nemzeti különbségeknek is. E kommunikációs csatornákon keresztül új társadalmi szereplők megjelenésével, mint a nemzetközi lokációkat és olva-

50 Vö. Alexis EASLEY, „Introduction to the Special Issue: Victorian Networks and the Periodical Press”, *Victorian Periodicals Review* 44, no. 2 (2011): 111–114. DOI: 10.1353/vpr.2011.0013.

51 2011-ben a *Victorian Periodicals Review* *Victorian Networks*, 2013-ban az *American Periodicals Networks and the Nineteenth-Century Periodical Press*, 2014-ben a *Journal of Modern Periodical Studies* *Visualizing Periodical Networks* címmel jelentetett meg tematikus lapszámot.

52 John FAGG, Matthew PETHERS and Robin VANDOME, „Introduction: Networks and the Nineteenth-Century Periodical”, *American Periodicals* 23, no. 2 (2013): 93–104. DOI: 10.1353/amp.2013.0013.

53 Laurel BRAKE, „»Time’s Turbulence«: Mapping Journalism Networks”, *Victorian Periodicals Review* 44, no. 2 (2011): 115–127. DOI: 10.1353/vpr.2011.0015.

sókat összekötő, de a köztük lévő különbségeket is kielező különtudósító és a tömegmédia új teremtménye, a híresség, a társadalmiság fogalma is újragondolható.⁵⁴

A digitalizáció előnyei mellett a periodika-kutatásban ugyanakkor egyre tudatosabb odafigyelés történik a kiadványok materialitását érintő hátrányokra, veszteségekre is. A periodika-tudomány művelői gyakran emlékeztetnek arra, hogy a digitalizált kiadvány csak szimulákroma a nyomtatottnak. Meglátásuk szerint célszerű a nyomtatott új, másfajta kiadásaként tekinteni a digitalizáltra, melynek, a számítógépes kutatás és az időszaki kiadványok hagyományos megközelítése közötti párbeszéd megteremtésével, az analógtól eltérő kérdések tehetők fel. Nem véletlen, hogy a könyvtörténet (*book history*) a kéziratok és periodikumok (*manuscript studies, periodical studies*) kutatása a digitális érában is prosperál. A digitális ugyanis az analóg tartalmakat is élesebben állította a figyelem középpontjába, a mediális váltás megfoghatóbbá, észlelhetőbbé tette az eredeti médiumot, ösztönözve a produkció, terjesztés és használat módjainak jobb megértését is.⁵⁵

Az időszaki kiadványok materiális aspektusaival kapcsolatos veszteségek között a periodika-kutatásban gyakran esik szó az illusztrációkról. A különféle repozitóriumok, bibliográfiák és digitális adatbázisok ugyanis rendszerint nem tüntetik fel a kiadványok külön elemeiként a szövegdíszeket. Márpedig, mint Lorraine Janzen Kooistra megállapítja, az illusztrációk és szövegdíszek a periodikák dizájnstruktúrájáról és használatáról, programjukról és jelzésrendszereikről árulhatnak el sokat. A periodika-kutatás ma is érvényes nagy kérdése tehát, hogy a digitalizációs gyakorlatok nemcsak a nyelvi tartalmak eszközeként, hanem szemléletes materiális alakzatokként is tudják-e kódolni a periodikákat. Kooistra érvelése szerint a szövegdíszek azért fontosak a médiatörténet számára, mert régi megoldásokat használnak fel, adaptálnak és értelmeznek újra létező technológiai és produkciós feltételeknek megfelelő új mátrixokká (példaként a kéziratosságból és a korai nyomtatványokból átvett iniciálénak a tömegkultúrában való újrahazsnosítását említi). Ne feledkezzünk tehát meg arról, hogy a viktoriánus (és más) periodikák szövegdíszének ikonográfiai, bibliografikus és nyelvi kódjai a kiadvány programjának, dizájnjának és kivitelezésének elmaradhatatlan tartozékai. A digitalizációs projektek lényegi feladata tehát a kármentesítéssel egyenértékű kódolási nyelvek és módszerek megtalálása annak érdekében, hogy a grafikus illusztrációk is a digitális adatbázisok kereshető elemeivé válhassanak.⁵⁶

Az angolszász periodika-tudomány digitalizálással kapcsolatos másik nagy problémája az értéktulajdonításnak a források gyűjtésében, megőrzésében, láthatóságában és hozzáférhetőségében játszott szerepe. Arról van ugyanis szó, hogy noha a nagy digitá-

54 EASLEY, KING and MORTON, „Introduction”, 2–5.

55 Ryan CORDELL, „What Has the Digital Meant to American Periodical Studies?”, *American Periodicals* 26, no. 1 (2016): 2–7. Vö. még EASLEY, KING and MORTON, „Introduction”, 7–10. A kérdésről összefoglalóan: James MUSSELL, *The Nineteenth-Century Press in the Digital Age* (New York: Palgrave Macmillan, 2012). DOI: 10.1057/9780230365469.

56 Lorraine Janzen KOOISTRA, „Charting Rocks in the Golden Stream: Or, Why Textual Ornaments Matter to Victorian Periodicals Studies”, *Victorian Periodicals Review* 49, no. 3 (2016): 375–395, 377. DOI: 10.1353/vpr.2016.0023.

lis adatbázisok a teljesség látszatát keltik, nem feledkezhetünk meg arról, hogy korántsem hiánytalanok. A digitális tartalmak (is) a múlt megőrzési gyakorlatain alapulnak, korábbi kutatógenerációk értékeléssel, szelekcióval és megőréssel kapcsolatos cselekedeteit írják újra, amelyek így, indirekt módon befolyásolják, hogy végül mi digitálizálható, és ily módon mi kutatható.⁵⁷ Ryan Cordell az irattári/levéltári némaság (*archival silence*) jelenlétére hívja fel a figyelmet, Patrick Leary nyomán tehát arra az „offline árnyékvilágra” (*offline penumbra*), melyben fontos, ám különböző okok folytán digitalizálatlan és elektronikusan elérhetetlen kiadványok egész sora rejtőzik.⁵⁸ Ha tehát valamit egy digitális gyűjtemény nem tartalmaz, az korántsem jelenti azt, hogy az adott kiadvány nem is létezett; a szelekciós folyamatok és a kanonizációs szempontok mellett a piaci elvárások és az anyagi lehetőségek nagy szerepet játszanak a digitális gyűjtemények keletkezésében. A digitalizálatlan anyag láthatóvá tétele ily módon a periodika-tudomány *kutatásetikai* kérdésévé válik, kutatóként arra késztet, hogy mérlegeljük, milyen mértékben tudatosítjuk azokat a tudománypolitikai kontextusokat, amelyekben mi magunk is dolgozunk. A digitalizáció kényelme, figyelmeztetnek a periodika-tudomány művelői, nem tehet lusta kutatókká, a tudományos munkához elengedhetetlenül szükséges kéziratári és levéltári „terepgyakorlat” mellőzésével. Maria DiCenzo találó megfogalmazásában, amiért megtanulunk autót vezetni, azért még nem felejtünk el járni.⁵⁹ A periodika-kutatás tehát remek alkalom az analóg és digitális képességek feszültségének kritikus szemrevételezésére is. A periodikák elemzése során pedig a módszertani kihívások felismerése a közrejátszó értékrendszerek tudomásul vétele (és nem elhallgatása) által válik hatékonyabbá. Ezért, állítják a periodika-tudomány képviselői, nincsenek értékmentes folyamatok (az archívum, legyen az kéziratári-levéltári, nyomtatott vagy digitális, soha nem objektív és soha nem semleges), és nincs egyetlen módja a periodika-kutatásnak; érdemesebb inkább konstruktív divergenciákról beszélni.

A digitális archívumok másik nagy problémája a *hozzáférés* kérdését érinti, amelynek gyakran nemcsak praktikus, hanem politikai vonatkozásai is vannak. Fontos kérdés ugyanis, hogy kinek van hozzáférése a meglévő archívumokhoz és kutatókként mennyire vagyunk érzékenyek a társadalmi hovatartozás vagy faji egyenlőtlenség tematizálására. Arról van itt szó, hogy noha a digitalizáció felerősítette a sajtótörténeti kutatások praktikus hatókörzetét, lehetővé téve kutatók számára a kiadványokhoz való széles körű hozzáférést, a periodika-kutatás potenciális lehetőségeit mégiscsak szűkítette, mivel gyakran az adatbázisokban elérhető, digitalizált kiadványok kerülnek a kutatás középpontjába. Ez különösen a regionális, kisebbségi és bevándorló közösségek esetében problematikus kérdés, mivel a digitális archívumok rendszerint e csoportokhoz tartozó kiadványokból tartalmazznak legkevesebbet vagy esetenként semmit.⁶⁰ A digitális adatbázisokhoz való hozzáférés másik fontos aspektusa, hogy a ProQuesthez hason-

57 Amanda GAILEY, „Some Big Problems with Big Data”, *American Periodicals* 26, no. 1. (2016): 22–24, 22–23.

58 CORDELL, „What Has the Digital Meant...”, 3. Vö. még Patrick LEARY, „Googling the Victorians”, *Journal of Victorian Culture* 10, no. 1 (2005): 72–86, 82–83. DOI: 10.3366/jvc.2005.10.1.72.

59 DiCENZO, „Remediating the Past...”, 34.

60 Vö. CORDELL, „What Has the Digital Meant...”, 3. és Benjamin FAGAN, „Chronicling White America”, *American Periodicals* 26, no. 2 (2016): 10–13.

ló profitorientált cégek szolgáltatásai csak előfizetést követően vehetők igénybe. E szolgáltatásokhoz tehát alulfinanszírozott könyvtárak (mint legtöbb hazai intézmény) vagy független, intézményi affiliációval nem rendelkező kutatók támogatás hiányában nem férhetnek hozzá. Végül, a hozzáférhetőség kérdése a kutatási felület (*research interface*) kontextusában is komoly problémát jelent. A nehézség abból adódik, hogy sok adatbázis esetében a periodikákban közölt szövegekhez való hozzáférés kulcsszavas keresőmotorokon keresztül történik. A kulcsszavas keresés viszont nem teszi lehetővé a periodika lineáris olvasását (ez lényeges eltérés a magyarországi Arcanum által követett eljárás-hoz viszonyítva). Ezért az angolszász periodika-kutatás lényegi kérdése, hogy hogyan lehetséges olyan rendszerek tervezése, amelyek hagyományos kutatási praxisokon és módszereken alapulnak, és hagyományos olvasásmódokat is lehetővé tesznek.⁶¹

A digitális adatbázisok szövegein alapuló *big data*-értelmezésekkel kapcsolatosan felmerülő további probléma, hogy ezek homogenizálják a szövegeket, úgy kezelik őket, mintha azonos mértékben járultak volna hozzá a kulturális mezőhöz. Egy több milliónyi szöveget magában foglaló adatbázis ugyanis minden munkát egyetlen, egyedi előfordulásnak tekint, és nem veszi figyelembe a szövegek kulturális hatáskörében fennálló lényeges különbségeket. Az adatbázisok, ezenfelül, a földrajzi és területi sokféleséget is leegyszerűsítik, a regionális irodalmi piacokat egyetlen nagy nemzeti piaccá egyesítve. Mindezen problémák figyelembevétele mellett tehát a periodika-tudomány művelői a makro- és mikroelemzések kombinációját tartják a legcélravezetőbb eljárásnak.⁶²

5. Témák és trendek a periodika-kutatásban

5.1. Nők

A 19. század elejétől az időszaki kiadványok egyre növekvő száma nemcsak kanonizált írófejedelmek, hanem az utólagos irodalomtörténeti narratívákban elfeledett, amatőr írók számára is megjelenésre alkalmas kulturális teret biztosított, illetve az íróvá válni kívánó nők számára a jövedelemszerzés lehetőségét nyitotta meg. A viktoriánus periodika-kutatás a női lapok vizsgálatának már az 1970-es évektől külön figyelmet szentelt. Cynthia White *Women's Magazines* című monográfiája és Eugenia Palmegiano *Women and British Periodicals* című bibliográfiája új utat tört a kulturális termelés akkor még elfeledett formáinak kutatására.⁶³ Azóta számos munka hangsúlyozta a nők és a nemiséggel kapcsolatos kérdések központi jelentőségét a viktoriánus nyomtatott média működésének megértésében.⁶⁴ Több monográfia foglalkozott például a női olvasók köré-

61 Elizabeth Hopwood, „Discoverability and the Problems of Access: Thoughts on Responsive Digital-Research Interfacing”, *American Periodicals* 26, no. 1 (2016): 7–10.

62 Gailey, „Some Big Problems...”, 23–24.

63 Cynthia White, *Women's Magazines, 1693–1968* (London: Joseph, 1970); Eugenia Palmegiano, *Women and British Periodicals, 1832–1867* (London: Garland, 1976).

64 Lásd ehhez például Hilary Fraser, Stephanie Green and Judit Johnston, *Gender and the Victorian Periodical* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003). DOI: 10.1080/08821127.2004.10677601.

ben népszerű periodika-fajtákkal, a családi és a serdülő lányoknak szánt lapokkal, vagy olyan politikai mozgalmakkal kapcsolatos kiadványokkal, mint a szüfrazsett-mozgalom periodikái.⁶⁵ A női irodalom és sajtókultúra összefonódását a költészettel, a prózai műfajokkal, illetve olyan más, az időszaki kiadványokra vonatkozó problémakörökkel kapcsolatosan is vizsgálták, mint az anonim publikálás, a könyvismertetés és kritikairás gyakorlata vagy az irodalmi celebritás megjelenése.⁶⁶ A nők és periodikák kapcsolatának vizsgálatában továbbá fontos téma az újságíróként és szerkesztőként megvalósuló nyilvános női szerepek kutatása, illetve a folyóirat-kiadás háttér munkáiban szerepet játszó betűszedő nők, illusztrátorok és korrektorkok munkájának feltárása.⁶⁷ Újabb kutá-

65 Ezekhez lásd megjelenésük időrendjében: Sally MITCHELL, *The New Girl: Girl's Culture in England, 1880–1915* (New York: Columbia University Press, 1995). DOI: 10.2307/3735383; Margaret BEETHAM, *A Magazine of Her Own?: Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800–1914* (London: Routledge, 1996); Deborah WYNNE, *The Sensation Novel and the Victorian Family Magazine* (Basingstoke: Palgrave, 2001). DOI: 10.1057/9780230596726; Jennifer PHEGLEY, *Educating the Proper Woman Reader: Victorian Family Literary Magazines and the Cultural Health of the Nation* (Columbus: Ohio State University Press, 2004); Michelle TUSAN, *Women Making News: Gender and Journalism in Modern Britain* (Champaign: University of Illinois Press, 2005); Maria DiCENZO, Lucy DELAP and Leila RYAN, *Feminist Media History: Suffrage, Periodicals and the Public Sphere* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011). DOI: 10.1057/9780230299078; Michelle SMITH, *Empire in British Girls' Literature and Culture: Imperial Girls, 1880–1915* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011). DOI: 10.1057/9780230308121; Kristine MORUZI, *Constructing Girlhood Through the Periodical Press, 1850–1915* (Aldershot: Ashgate, 2012); Beth RODGERS, *Adolescent Girlhood and Literary Culture at the Fin de Siècle: Daughters of Today* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016). DOI: 10.1007/978-3-319-32624-5.

66 Lásd e témához: Kathryn LEDBETTER, *British Victorian Women's Periodicals: Beauty, Civilization, and Poetry* (New York: Palgrave Macmillan, 2009) DOI: 10.1057/9780230620186; Catherine DELAFIELD, *Serialization and the Novel in Mid-Victorian Magazines* (Aldershot: Ashgate, 2015) DOI: 10.4324/9781315608440; Beth PALMER, *Women's Authorship and Editorship in Victorian Culture* (Oxford: Oxford University Press, 2011). DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199599110.001.0001; Alexis EASLEY, *First-Person Anonymous: Women Writers and Victorian Print Media, 1830–1870* (Aldershot: Ashgate, 2004); Linda H. PETERSON, *Becoming a Woman of Letters: Myths of Authorship and Fact of the Victorian Market* (Princeton: Princeton University Press, 2009). DOI: 10.1515/9781400833252; Marysa DEMOOR, *Their Fair Share: Women, Power and Criticism in the Athenaeum, from Millicent Garrett Fawcett to Katherine Mansfield, 1870–1920* (Aldershot: Ashgate, 2000); Nicola Diane THOMPSON, *Reviewing Sex: Gender and the Reception of Victorian Novels* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1996); Alexis EASLEY, *Literary Celebrity, Gender, and Victorian Authorship, 1850–1914* (Newark: University of Delaware Press, 2011); Alexis EASLEY, *New Media and the Rise of the Popular Woman Writer, 1832–1860*, Edinburgh Critical Studies in Victorian Culture (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021). DOI: 10.3366/edinburgh/9781474475921.001.0001.

67 Patricia OKKER, *Our Sister Editors: Sarah J. Hale and the Tradition of Nineteenth-Century American Women Editors* (Athens–London: The University of Georgia Press, 1995); Barbara ONSLOW, *Women of the Press in Nineteenth-Century Britain* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000); Sharon M. HARRIS and Ellen GRUBER GARVEY, eds., *Blue Pencils and Hidden Hands: Women Editing Periodicals, 1830–1910* (Boston: Northeastern University Press, 2004); Elizabeth F. GRAY, ed., *Women in Journalism at the Fin de Siècle: Making a Name for Herself* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012). DOI: 10.1057/9781137001306; Marianne VAN REMOORTEL, *Women, Work and the Victorian Periodical: Living by the Press* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015). DOI: 10.1057/9781137435996. A női lapszerkesztőknek a társadalmi nyilvánosságban és a társadalmi-kulturális változások folyamataiban játszott szerepéhez a 18. századtól a 20. század elejéig lásd a Genti Egyetemen a Marianne Van Remoortel által vezetett *Agents of Change: Women Editors and Socio-Cultural Transformation in Europe, 1710–1920* projektet. E projekthez kapcsolódóan jelent meg

tott témák e területen a jótékonykodás, a fotográfia, a fametszetkészítés, illetve a humor jelenléte az időszak kiadványok kontextusában.⁶⁸

5.2. Periodika-költészet

A periodika-költészet (*periodical poetry*) kutatását a periodika-tudományon belül a korábban már említett *Wellesley Index* sajátos bibliográfiai gyakorlata indította el. A bibliográfiából ugyanis teljes mértékben kimaradtak a költők és a költői műfajok. A szerkesztői döntés a költészet másodlagos jelentőségéről tanúskodott, a szentimentális költészet túlsúlyát feltételezte a korabeli időszak kiadványok hasábjain, „töltelékanyagként” tekintett a periodikákban megjelent versekre, ugyanakkor az anyag mennyiségével összefüggő praktikus döntés állt a háttérben. E korábbi szemlélet megváltoztatásának a szükségességét Linda K. Hughes egy 2007-ben publikált, nagy hatású tanulmányában szorgalmazta.⁶⁹ Hughes arra hívta fel a figyelmet, hogy a költészetnek nemcsak az adott periodika presztízse, de a költői karrierék és az olvasóknak nyújtott esztétikai élvezet szempontjából is központi jelentősége van az időszak kiadványokban. Meggyőzően érvelt amellett, hogy ne töltelékanyagként tekintsünk a periodikákban közölt versekre, hanem vizuális és irodalmi hozzáadott értéként, a periodika vizualitásához tartozó szerves komponensként. Hughes tanulmánya óta számos értelmezés mutatott rá a periodika-költészetnek a költői bemutatkozásban, a költészet útján való jövedelemszerzésben játszott szerepére, illetve az időszak kiadványokban közzétett versek esztétikán túlmutató morális, társadalmi és politikai funkciójára.⁷⁰ Egy másik tendencia értelmében kérdéses, hogy egyáltalán különbség tehető-e periodika-költészet és újságírás közé. Az időszak kiadványokban publikált versek ugyanis sokszor a hírekre reagáló újságírói műfajokként, kommunikációs eszközökként funkcionáltak.⁷¹

a *Journal of European Periodical Studies* 2021-es évfolyamának tematikus összeállítása *Women Editors in Europe* címmel: <https://openjournals.ugent.be/jeps/issue/23185/info/>, hozzáférés: 2022.04.14.

- 68 Lásd Kristine MORUZI, „Encouraging Charitable Work and Membership in the Girls’ Friendly Society through British Girls’ Periodicals”, Charlotte BOMAN, „Vicarious Pleasures: Photography, Modernity, and Mid-Victorian Domestic Journalism”, Lorraine Janzen KOOISTRA, „Victorian Women Wood Engravers: The Case of Clemence Housman” és Katy BIRCH, „Gender, Anonymity, and Humour in Women’s Writing for *Punch*” című tanulmányát a következő kötetben: Alexis EASLEY, Clare GILL, and Beth RODGERS, eds., *Women, Periodicals, and Print Culture in Britain, 1830s–1900s: The Victorian Period*, 140–152, 202–217, 277–300, 351–364 (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019). DOI: 10.3366/edinburgh/9781474433907.001.0001.
- 69 Linda K. HUGHES, „What the Wellesley Index Left Out: Why Poetry Matters to Periodical Studies?”, *Victorian Periodicals Review* 40, no. 2 (2007): 91–125. Azóta már a *Wellesley Index* bővítése és a költői anyaggal való kiegészítése is elkezdődött: <http://periodicalpoetry.org/poetry1/history.php>, hozzáférés: 2022.04.14.
- 70 Ezek közül összefoglaló módon: Linda H. PETERSON, „Periodical Poetry”, in SHATTOCK, *Journalism and the Periodical Press...*, 126–143.
- 71 Andrew HOBBS, „Five Million Poems, or the Local Press as Poetry Publisher, 1800–1900”, *Victorian Periodicals Review* 45, no. 4 (2012): 488–492. DOI: 10.1353/vpr.2012.0044; Linda K. HUGHES, „Journalism’s Iconoclast: Rosamund Marriott Watson (‘Graham R. Tomson’), in GRAY, *Women in Journalism at the Fin de Siècle*, 202–217.

Monografikus igényű összefoglalók vizsgálják a periodika-költészet adott költői életművön belüli, illetve a népszerűség elérésének folyamatában játszott szerepét is.⁷²

5.3. Lapszerkesztők

A lapszerkesztői szerepkör vizsgálata a viktoriánus periodika-kutatásban az 1980-as években vette kezdetét az *Innovators and Preachers: The Role of the Editor in Victorian England* című kötettel.⁷³ Azóta számos esettanulmány szentelt figyelmet a lapszerkesztői szerepkör képlékenységének, és a szerkesztői pozícióban belüli domináns szerepkörök szerint különített el szerkesztőtípusokat, férfi és női lapszerkesztőket. A leíró, „megmentő”, felfedező szándékú elemzések után, általánosabb értelmezési keretszerek kidolgozása érdekében azonban legújabbban a lapszerkesztéssel kapcsolatos módszertani kérdések foglalkoztatják a kutatókat. A szerkesztőtípusok azonosítása helyett egyes értelmezők szerkesztői funkciók és kollektívák leírására törekednek, illetve általános megközelítések és elméleti fogalomrendszerek kidolgozását sürgetik, olyan jelentésszerű komparatív keretek kidolgozása érdekében, melyek a további elemző munkát nemzeti határokat meghaladó perspektívában teszik lehetővé.⁷⁴

5.4. Periodika-kutatás és oktatás

A periodikáknak a felsőfokú oktatásban való használata az 1970-es évektől fontos téma a periodika-kutatásban.⁷⁵ Az ezzel kapcsolatos intenzív eszmecsere a 2000-es években indult meg, és azóta több, a témának szentelt tematikus lapszámot jelentettek meg a periodika-tudomány szakfolyóiratai.⁷⁶ A periodika-kutatás és az oktatás kapcsolata az új (kutató)generációknak az időszaki kiadványok olvasásába és kutatásába való bevonása tekintetében releváns kérdése e kutatási irányzatnak. Az angolszász kurikulum, az egyetemi kurzusok (eltérően a hazaiaktól) egyre nagyobb számban tartalmazznak a

72 Kathryn LEDBETTER, *Tennyson and the Victorian Periodicals: Commodities in Context* (Aldershot: Ashgate, 2007); Caley EHNS, *Victorian Poetry and the Poetics of the Literary Periodical*, Edinburgh Critical Studies in Victorian Culture (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019). DOI: 10.3366/edinburgh/9781474418348.001.0001.

73 Joel H. WIENER, ed., *Innovators and Preachers: The Role of the Editor in Victorian England* (Westport–London: Greenwood Press, 1985).

74 Az előbbihez lásd: Robert PATTEN and David FINKELSTEIN, „Editing Blackwood’s or What do Editors Do?”, in *Print Culture and the Blackwood Tradition*, ed. David FINKELSTEIN, 146–183 (Toronto: University of Toronto Press, 2006). DOI: 10.3138/9781442627475-009; az utóbbihoz lásd: Matthew PHILPOTTS, „The Role of the Periodical Editor: Literary Journals and Editorial Habitus”, *Modern Language Review* 107, no. 1 (2012): 39–64. DOI: 10.1353/mlr.2012.0245; Fionnuala DILLANE, „What is a Periodical Editor?: Types, Models, Characters, and Women”, *Journal of Modern Periodical Studies* 6, no. 1 (2021): 7–24. DOI: 10.21825/jeps.v6i1.20638.

75 Lásd például: Jules SEIGEL, Scott BENNETT and Lee GRUGEL, „Opening Session of the RSVP Conference: »The Present and Potential Use of Victorian Periodicals in Teaching«”, *Victorian Periodicals Newsletter* no. 18 [vol. 5 no. 4] (1972): 43–47.

76 Az *American Periodicals* 2002-es évfolyama *Periodical Research in the American Classroom*, a *Victorian Periodicals Review* 2006/4-es száma *Periodical Pedagogy*, 2015/2-es száma pedig *Digital Pedagogies* címmel jelentetett meg a témát érintő tematikus összeállításokat.

periodikákra vonatkozó oktatási anyagot. A digitalizációs projektek e folyamatot csak segítik, hiszen a forrásokhoz való hozzáférést nagy mértékben könnyítették meg, a hallgatók pedig egyre gyakrabban kapnak lehetőséget digitalizációs projektekben való részvételre. A módszertani készségek kialakítása mellett a periodika-kutatás és oktatás összefüggéseiről szóló eszmecsere lényegi kérdése, hogy a digitalizációval kapcsolatos fejlesztések hogyan teszik lehetővé a tapasztalatok megosztására és megvitatására alkalmas online tanulási közösségek kialakulását. Az oktatás elméleti és gyakorlati kérdéseiről szóló diskurzus lényegi felismerése ugyanakkor, hogy a digitális források használatának rendkívül ösztönző hatása van, nagy mértékben segíti a hallgatókat, hogy passzív ismeretfogyasztókból aktív, önálló kutatókká váljanak.⁷⁷

6. Az applikáció lehetőségei: periodika-kutatás magyar nyelven, nemzetközi kitekintéssel

A periodika-kutatás angolszász paradigmájának az irodalomtörténész számára levonható talán legnagyobb tanulsága, hogy a 19. századi sajtó és a modernista időszak kiadványok, valamint az irodalom története elválaszthatatlan egymástól abból az egyszerű tényből adódóan, mely szerint a periodikumok az irodalmi szövegek megjelenésének elsődleges közegei a tárgyalt időszakban. Ez korántsem jelenti azt, hogy a periodikákra az irodalmi szövegek és szerzők kutatásának háttéreszközeként kellene tekintünk. Épp ellenkezőleg, sajátos módszertant megkövetelő, önmagukért érdemes kutatási tárgyként célszerű vizsgálni őket, kutatási elvként mindig szem előtt tartva, hogy az adott periodika minden egyes attribútuma személyek, intézmények, piaci viszonyok, gyártási körülmények, terjesztési feltételek, hírközlítés, földrajzi elhelyezkedés, társadalmi hovatartozás stb. által közvetített.

Ha a periodika-tudomány szemszögéből tekintünk a 19–20. századi sajtókultúrára és a korabeli szövegeknek e periodika-irodalomba való elsődleges beágyazottságára, a könyvkiadáson és a nyomtatás privilegizált formájaként felfogott könyvpublikációkon alapuló, 20. századi formalista elgondolásokat tükröző irodalomtörténeteink konstruált volta is nyilvánvalóvá válik.⁷⁸ Hiszen Petőfi Sándor versei, Jókai Mór regényei, Arany János és Gyulai Pál kritikái (hogy itt csak e néhány kiemelkedő példára szorítkozzam) mind a korabeli lapok hasábjain jelentek meg, mielőtt összegyűjtve kötetpublikációként valamely kiadó könyvben is megjelentette volna őket. Épp ezért érdemes a 19–20. századi nyomtatott kultúrára az időszaki kiadványok és könyvek interaktivitásának és kölcsönösen egymást konstituáló voltának kreatív összjátékaként tekinteni. E folyamatban folytatásos periodika-közlemények rendszeresen váltak könyvvé, a könyvek pedig

77 Clare HORROCKS and Kim Edwards KEATES, „Introduction to the Special Issue: Digital Pedagogies: Building Learning Communities for Studying Victorian Periodicals”, *Victorian Periodicals Review* 48, no. 2 (2015): 157–160. DOI: 10.1353/vpr.2015.0026.

78 Erről angolszász vonatkozásban: Laurel BRAKE, *Subjugated Knowledges: Journalism, Gender and Literature in the Nineteenth Century* (Basingstoke: Macmillan, 1994). DOI: 10.1007/978-1-349-23322-9.

ismertetések, recenziók, kritikák, szemelvényes közlemények formájában tértek vissza az időszaki kiadványok hasábjaira.⁷⁹

A periodikák ugyanakkor kiváló lehetőséget nyújtanak az irodalomtudomány alapvető fogalmainak, metodológiáinak és módszertani korlátainak a tesztelésére is. A periodika ugyanis a szerzőséggel és a szerzői hanggal, a szöveg integritásával, az irodalmisággal és a társadalmi nyilvánossággal kapcsolatos fogalmak elbizonytalanításának médiuma. Az időszaki kiadványok, akárcsak az internet, a szerzők és olvasók, a verbális és vizuális tartalmak, a magas- és tömegkultúra, az esztétika és a piaci kapitalizmus közötti éles határvonalakat bizonytalanítják el. Az irodalomtudomány alapvető egységének, a szöveg fogalmának az újragondolására készítetnek. Nem egynemű, homogén, hanem különböző nézőpontokat kínáló közreműködők, szövegek, illusztrációk és reklámok, változó kommunikációs formák közötti, folyamatban lévő, nyitott, dinamikus, párbeszédet igénylő szövegfogalmat kínálnak.

Az angolszász periodika-tudomány tehát nemcsak a hazai sajtótörténet-írás metodológiáinak, hanem az irodalomtörténet-írás narratíváinak újragondolása szempontjából is ösztönző lehet, de inspiratív hatása mellett ne feledkezzünk meg arról, hogy nem más tudományágak szolgálataért jött létre, hanem hogy önálló, önmagáért érdemes kutatási irányzattá váljon. Olyan új módszertani lehetőségeket nyújtó programmá, amely sajátos kelet-közép-európai periodika-kultúránk dinamizmusát is felfedheti. Márpedig erre épp azoknak a nemzeti kereteket meghaladó, transznacionális, átfogó keretrendszereknek a létrehozása szempontjából van nagy szükség, amelyek célja az általánosítás és szisztematizálás, és amelyek a periodika-tudomány legsürgetőbb aktuális törekvései közé tartoznak. A periodika-kutatás és az időszaki kiadványok történeti problémáinak narrativizálása tehát nem lehet csak nemzeti belügy, az általános fogalmi keretek kidolgozásához a magunk esettanulmányai, sajátos történelmi-társadalmi-politikai kontextusokat feltáró vizsgálatai jelentős mértékben járulhatnak hozzá.

7. Kutatásetikai következtetések

A tudásgenerálás és tudásáramlás létrejöttében kulcsszerepet játszó szakmai együttműködés a napilap és folyóirat korpusz mennyisége és változatossága miatt már kezdetektől az angolszász periodika-kutatás központi kérdése volt. Michael Wolff a *Victorian Periodicals Review* már 1989-es első, elméleti kérdéseket exponáló tematikus számában felhívta a figyelmet a tudományos szocializáció és a gyakorlat szülte nehézségek közti ellentmondásokra. Wolff ma is aktuális és hazai körülmények között is érvényes kérdése épp arra vonatkozott, hogy intézményesen hogyan valósítható meg együttműködésen alapuló kutatás, amikor az egyetemi oktatás főként egyedülálló munkára készít fel, és a tudományos karrier fokmérője is az egyéni teljesítmény.⁸⁰

79 A periodikák és könyvek interaktivitásához lásd szintén Laurel BRAKE, *Print in Transition, 1850–1910: Studies in Media and Book History* (Basingstoke: Palgrave, 2001). DOI: 10.1057/9780230005709.

80 Michael WOLFF, „Damning the Golden Stream: Latest Thoughts on a Directory of Victorian Periodicals”, *Victorian Periodicals Review* 22, no. 3 (1989): 126–129.

A Wolff által megvilágított ellentmondás foglalkoztatja April Patricket is a *Victorian Periodicals Review* 2021-es tematikus összeállításában, mely történeti problémaként és a jelenben egyaránt érvényes témaként tekint a kollaboráció kérdésére. Patrick szintén az egyetemi oktatást és az érvényes előmeneteli rendszerek értékelési szempontjainak hatását okolja az elefántcsonttoronyban ülő, egyedül alkotó tudós képének még mindig érvényes dominanciájáért. Tanulmánya ellenpéldaként 1990 és 2020 közötti, együttműködésben megvalósuló periodika-tudományos projekteket mutat be 2020 nyarán készített, Zoom-platformú videóinterjúk alapján. Az interjúk nyomán három kollaborációs modellt különít el: közösen írt szövegeket, társszerkesztésben megjelent köteteket és digitális projektek révén megvalósuló együttműködések.⁸¹

Ha a Wolff és Patrick által megfogalmazott ellentmondásokra a periodika-kutatásnak pillanatnyilag még nincs is egyértelmű megoldási javaslata, kutatásetikai alapelve a mindenkori (ön)reflexivitás: a vakfoltok kutatása közben a saját szűklátókörűségek tudatosítása. Az önzés és az ellenségeskedés ilyen bénító korlátok, az egymással szembeni nagylelkűség, tisztesség és tolerancia gyakorlásának legnagyobb akadályai. Az angolszász periodika-tudomány ezért önzetlenségen alapuló tudáspolitikai mellett próbál elköteleződni, melynek alapvető ismérvei az ismeretek megosztása, a munka kollaboratív, kollektív és mindig párbeszédképes jellege.⁸²

Talán ezt a kutatásetikai szemléletet legnehezebb elsajátítanunk tőlük.

81 April PATRICK, „Models and Methods for Collaboration in Periodical Studies, 1990–2020”, *Victorian Periodicals Review* 54, no. 2 (2021): 327–344. A *Victorian Periodicals Review* vonatkozó tematikus száma történeti perspektívában írók, szerkesztők, nyomdászok, illusztrátorok és kiadók közötti együttműködések tárgyal. A tematikus összeállítás további fontos témája a periodika-kutatás és az oktatás, tudósok és egyetemi hallgatók együttműködésének lehetséges módjai. Vö. Jennifer PHEGLEY, „Collaboration in Victorian Periodical Production, Scholarship, and Teaching”, *Victorian Periodicals Review* 54, no. 2 (2021): 173–199.

82 Vö. DILLANE, „What is a Periodical Editor?”, 8. Legújabbban a globális klímaváltozással kapcsolatos kutatásetikai feladatok tudatosítása is felmerült, és a járványhelyzet által kiváltott online konferencia-modell a periodika-kutatás új paradigmájaként jelenik meg az etikai kérdéseket tárgyaló diskurzusban. A küszöbön álló vagy már zajló klímaváltozás közepette ugyanis a kutatók etikai-morális feladatává válik gazdaságos és környezetkímélő konferenciák szervezése, amelyek ráadásul mind társadalmi, mind pedig földrajzi tekintetben reprezentatívabbak és ily módon demokratikusabbak lehetnek. Lásd ehhez Tim SATTERTHWAITTE, „Online Conferences: A New Paradigm for Periodical Studies?”, *Journal of European Periodical Studies* 6, no. 2 (2021): 1–4.